

A 380 VOSS KIRKE. BEHANDLING AV PREDELLA OG FORPROSJEKT PÅ BEHANDLING AV RAMMEN PÅ ALTERTAVLEN

Voss kommune

Heggenhougen, Brit

Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)
 Storgata 2, Postboks 736 Sentrum, 0105 Oslo
 Telefon: 23 35 50 00
www.niku.no

Tittel A 380 Voss kirke. Behandling av predella og forprosjekt på behandling av rammen på altertavlen Voss kommune	Rapporttype/nummer NIKU Oppdragsrapport 03/2017	Publiseringsdato 13.02.2017
	Prosjektnummer 1020782	Oppdragstidspunkt November 2016
	Forsidebilde Altertavlens predella under behandling	
Forfatter(e) Heggenhougen, Brit	Sider 20	Tilgjengelighet Åpen
	Avdeling Konservering	

Prosjektleder Brit Heggenhougen
Prosjektmedarbeider(e) Christine Løvdal
Kvalitetssikrer Ellen Hole

Oppdragsgiver(e) Riksantikvaren

<p>Sammendrag</p> <p>Voss kirkes altertavle var opprinnelig en sengotisk tavle, men ble ombygd til barokktavle på 1680-tallet. Denne rapporten dokumenterer konserveringsarbeidet som ble utført på middelalderpredellaen på altertavlen. Arbeidet omfattet festing av løs maling, overflaterensning og retusjering. Rapporten beskriver i tillegg tilstand og forslag til behandling av alterbildets sirkelrunde ramme.</p>
--

<p>Emneord</p> <p>Steinkirke, middelalder, 1400-tall, altertavle, predella, oljemaling, konservering, restaurering, tilstand</p>
--

Avdelingsleder

Ellen Hole

Innholdsfortegnelse

1	Bakgrunn	7
2	Historikk.....	7
3	Beskrivelse av predellaen.....	8
4	Tidligere behandlinger.....	9
5	Tilstand før behandling.....	10
6	Behandling.....	10
6.1	Rensing	10
6.2	Feste av maling.....	10
6.3	Retusjering.....	10
7	Materialliste, behandling av predellaen.....	15
8	Oval ramme rundt altermaleriet	16
9	Beskrivelse og teknikk	17
10	Tilstand	18
11	Anbefalte tiltak	19

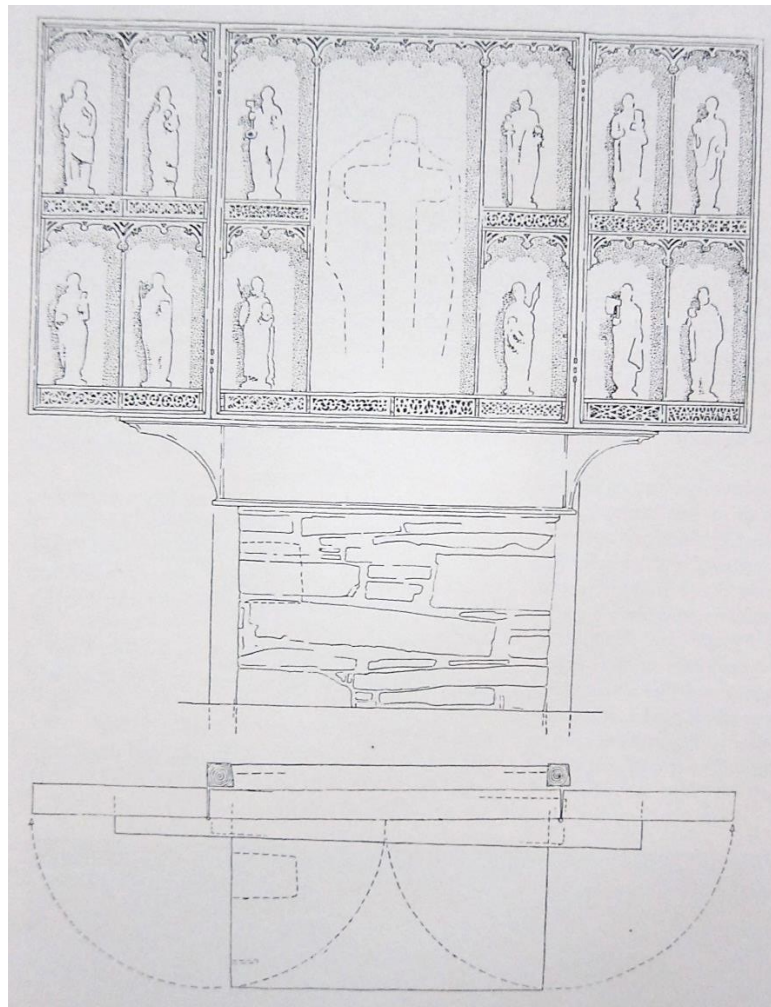
Figur 1. Voss altertavle. Foto etter behandling av predellaen

1 Bakgrunn

På oppdrag fra Riksantikvaren har NIKU konservert og restaurert altertavlens predella i Voss kirke. NIKU har også foretatt en tilstandsundersøkelse av den sirkelrunde ~~kransen-rammen~~ rundt altertavlens sentralmaleri. Behandlingen av predellaen og undersøkelse av rammen rundt alterbildet ble foretatt i november 2016.

2 Historikk

Voss kirke er en middelalderkirke i stein. Dagens altertavle var opprinnelig et middelalderskap som besto av et kvadratisk skap med to fløydører med utskårne skulpturer og en predella. Altertavlen ble ombygd på 1680-tallet til en barokktavle, og i dag er det kun skapets korpus med masverk og predellaen som er bevart av den opprinnelige gotiske altertavlen. Alteret er murt opp av liggende stein, med topp-plate i skifer.

Figur 2. Oppriss og plan slik arkitekt Arne Berg antok at middelalderskapet så ut.
Tegning Arne Berg¹

¹ Berg, Arne. Voss kyrkje. Utgitt til 700-årsjubileet 1977.s 42

3 Beskrivelse av predellaen

Predellaen er formet som en kasse med utstikkende konsoller i hver ende, og med profiler langs predellaens topp- og bunnplater. Konsollenes funksjon var å støtte middelalderskapets dører når skapet sto åpent. Predellaens motiv på framsiden beskriver Jesus bønnekamp i Getsemanehagen. *Jesus i Getsemane er framstilt i en serie på tre bilete uten skilje mellom kvart, slik at det ser ut som et bilete med fleire personar. Lengst ut til kanten til venstre sit og ligg en gruppe på tre heilage menn og søv². I bakgrunnen er en høy mur hvor soldater klatrer over muren, og Judas står i forgrunnen.*

Maleriet er malt med oljemaling på hvit grundering. Gloriene er forgylte med bladgull på rød bolus.

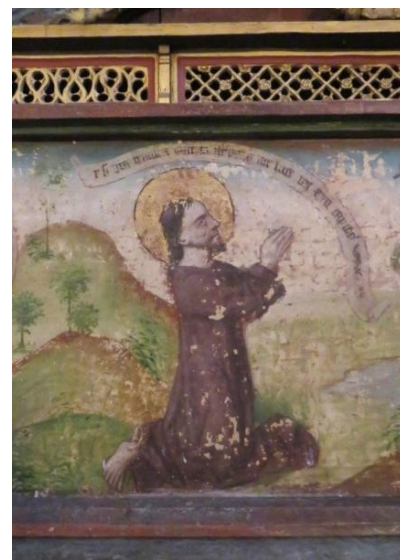
Figur 3. Predellaens framside, før behandling

På skriftbåndet står (oversatt fra latin):
Far, er det råd, lat denne kalken takast frå meg...

På skriftbåndet står (oversatt): *Abba, Fader! Alt er mogeleg for deg, tak denne kalken frå meg....*

På skriftbåndet står (oversatt): *Pater, Fader, om du vil taka denne kalken frå meg...*

² Berg, Arne. Voss kyrkje. Utgitt til 700-årsjubileet 1977. s. 39

4 Tidligere behandlinger

Det lå to overmalingslag på predellamaleriet ifølge malerikonservator Bjørn Kaland fra Vestlandsatelieret, som undersøkte altertavlen i 1964. Predellaen kan ha blitt overmalt første gang samtidig med ombyggingen av altertavlen på 1680-tallet, og for andre gang samtidig med at inventaret i kirken ble malt i 1857.

Predellaen fikk påmalt teksten til Fadervår på hvit bunn³.

På altertavlens bakvegg står «*malet og forgylt 1857 K. Olsen*».

Den originale bemalingen på predellaen ble avdekket i 1934-36 av malerikonservator Finn Krafft.

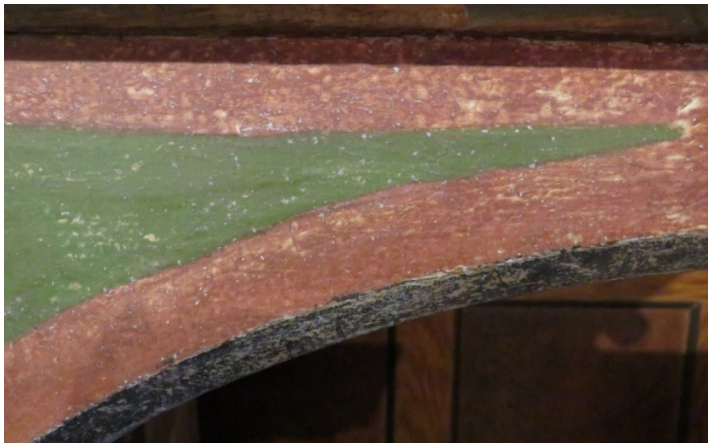

Figur 4. Foto av altertavlen før overmalingen ble fjernet på predellaen. Predellaens motiv var overmalt med Fadervår i 1857. Foto fra Arne Bergs bok *Voss kyrkje*, s. 77.

³ Berg, Arne. *Voss kyrkje*. Utgitt til 700-årsjubileet 1977. s. 77.

5 Tilstand før behandling

Tilstanden på predellamaleriet var forholdsvis god ved at det var lite løs maling. Det var imidlertid mye malingtap jevnt fordelt over hele overflaten. Det som var av løs maling var langs den øvre profilerte kanten på topplaten. Maleriet bar også preg av mekaniske skader fra rensingen i 1934-36. Overmalingen og originalmalingen ble trolig myknet av kjemikalier brukt ved avdekkingen, og det var lett å skjære ned i den myknede originalmalingen med redskapet som ble brukt til avdekkingen. Det ligger fremdeles små overmalingsrester spredt over hele overflaten.

Figur 5. Skadene i malingslaget på konsollene kan være fra fjerningen av overmalingen

6 Behandling

På side 15 i rapporten er det gjengitt en tabell med anvendte materialer og metoder.

6.1 Rensing

Predellaens overflate ble rensed for løst støv ved bruk av en myk støvpensel og rensesvamp. Renseprøver som ble satt opp med vandige løsemidler ga ingen visuell effekt. Det ble derfor ikke foretatt annen overflaterensing ut over enkel tørrensing på grunn av lite renseseffekt. En ytterligere rensing vil også slite på en allerede nedbrutt overflate.

6.2 Feste av maling

Løs maling ble festet lokalt med et klebemiddel som ble påført med spisspensel direkte ned i skadene. Det ble så brukt en varmeskje til å legge ned malingsflakene etter at limet var tørket.

6.3 Retusjering

Skadene på predellaen ble retusjert med farnissbaserte restaureringsmedium i den omkringliggende fargen. Retusjene ble påført i form av tynne, tette streker. Materialutfall i originalmaleriet ble retusjert, linjer ble strammet opp og eldre overmalingsrester ble dempet. På avstand er retusjene godt integrerte i originalmaleriet, men de er synlige på nært hold. Det skal fremkomme tydelig hva som er originalt maleri og hva som er tilføyd sekundært.

Figur 6. Predellamaleriet før behandling

Figur 7. Predellamaleriet etter behandling

Figur 8. Før behandling

Figur 9. Etter behandling

Figur 10. Før behandling

Figur 11. Etter behandling

Figur 12. Før behandling

Figur 13. Etter behandling

7 Materialliste, behandling av predellaen

Tiltak	Metode	Materialer Handelsnavn	Materialer (kjemisk sammensetning)	Område
Konsolidering	Påført punktvis med spiss pensel, varmeskje ca. 75 °C	LMK Lascaux Medium for Konsolidering	En vannbasert dispersjon av en akryl kopolymer	Profil på predellaens øvre plate
Tørrensing	Tørrensing. Pensel og stedvis bruk av wallmaster svamp	Wallmaster svamp	Vulkanisert gummi	Hele maleriet
Retusjering	Retusjering av utfall i malingslaget, oppstramming av linjer, overmalingsrester dekket	Maimeri Restauro	Pigmenter bundet i mastikharpiks	Hele maleriet

8 Oval ramme rundt altermaleriet

I tavlens hovedfelt er det et lerretsmaleri med en sirkelrund utskåret pynteramme. Tolkningen av skriftlige kilder tyder på at maleriet og treskjærerarbeidet på tavlen var utført før en befarings i 1686 hvor tavlen blir beskrevet. I regnskapet for 1684-86 står det: «*Altertaflens och Alterfodens Staffering med Bilthuggeriet derom af Probstens Magr. Giert Miltzow Kircken forærit*»⁴.

Figur 14. Middeltalderkapets torso ombygget med barokke detaljer. Maleriet med korsfestelsesscene er malt av Elias Fiigenschaug, og er en kopi av Peter Paul Rubens.

⁴ Bergens stift Kyrkjeregneskap 1684-86.

9 Beskrivelse og teknikk

Den sirkelrunde rammen er skåret i tre, og er satt sammen av 8 deler. Skjøtene mellom delene er dekket med lerret. Rammen har et flatt midtre parti dekorert med et bølgemønster, og den er kantet med rundstaver av grener og akantusløv. På treverket ligger et tykt grunderingslag overtrukket med et oljebasert isolasjonslag.

En enkel fargeundersøkelse av lagstrukturen viser at kransens originale polykromi er som følger:

Område	Farge
Flatt midtre parti med bølgeformer	Mørk brun oljebasert maling
Yttersiden av akantusblader	Bladgull på rød bolus, oljebasert
Undersiden av akantusblader	Rød oljebasert maling
Akantusgrener	Bladsølv. Festet til oljelag på hvit oljebasert undermaling. Sølvvet er kun lagt på der det er synlig

Senere oppmalinger

Som første overmaling ble rammens flate midtparti malt blå, senere brun og deretter dagens grå. Dagens lag er tykt og ujevnt påført. Akantusblader og grener fikk et nytt lag med bladgull og bladsølv som ligger på en hvit grunning overtrukket med et oljelag. Undersiden ble malt med en mørk rød farge, og senere dagens rødbrune farge.

Den ytre kanten med forgylt akantus ble senere fernissert. Malingslagene i strukturen er oljebaserte med unntak av dagens grå og røde vannbaserte overmaling. I tillegg til fargelagene ligger det flere grunnings- og sparkellag i strukturen.

Figur 15. Vannskjolder i den grå overmalingen

Utfallene i malingslaget er retusjert. Retusjeringsfargen er litt mørkere og kjøligere enn dagens grå overflate. Skader i sølvet og gullet er tidligere retusjerte med en lys grå vannbasert maling (fig. 18).

10 Tilstand

Malingslaget er preget av mye opp- og avskallinger. I områdene med forgylling er det mye materialutfall og det er mange lukkede oppskallinger. I det flate midtfeltet er oppskallingene svært stive.

Rammen er svært skitten, og det ligger et tykt støvlag i fordypninger og på alle horisontale partier. Dagens grå overflatelag er vannbasert og sårbar for fukt, og har mange mindre vannskjolder på hele flaten (fig. 15).

Fernissen på forgyllingen i rammens ytre kant har mørknet og gulnet. Den har trukket til seg smuss der fernissen ligger tykt, noe som har ført til stygge brune flekker på overflaten (fig. 17). Forgyllingen på den indre kanten mot maleriet er ikke fernissert, og har heller ikke de brunlige flekkene (fig. 16).

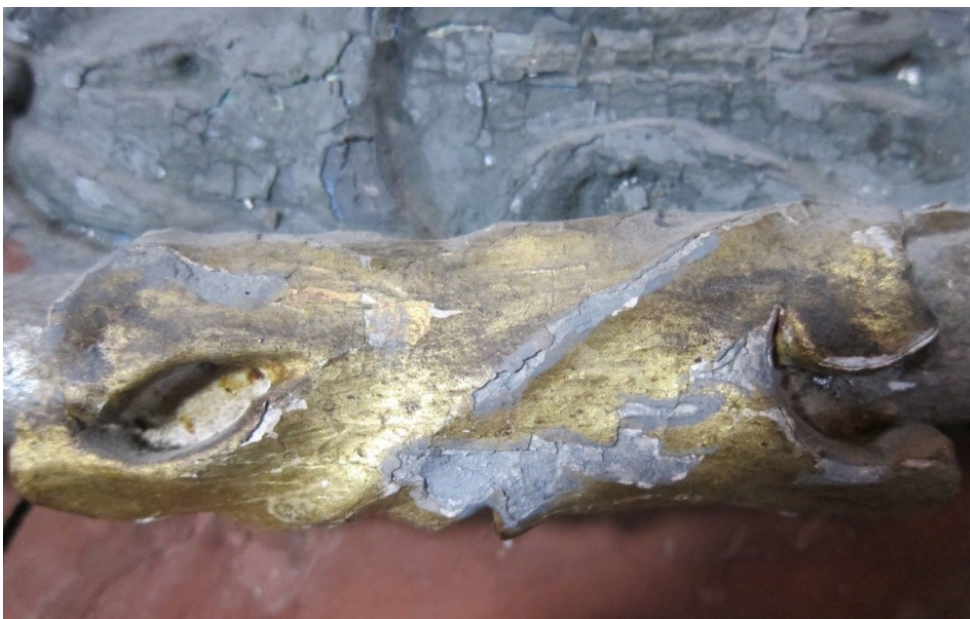

Figur 16. Forgylling på indre sirkel.

Figur 17. Forgylling på ytre sirkel. Brune flekker er mørknet ferniss.

Skader i sølvet og gullet har blitt retusjert i en lys grå farge, hvor retusjene ligger delvis ut over selve skadeområdet (fig. 18).

Figur 18. Grå retusjer i avskallingene på forgylte akantusblader

11 Anbefalte tiltak

Under forprosjektet ble det foretatt prøver på rensing, fastlegging av løs maling og retusjering av skader.

Rensing

I utgangspunktet er festing av løs maling den første prosessen i en behandling. Imidlertid ligger det et tykt lag med smuss på horisontale flater og fordypninger. Her er det derfor nødvendig å rense før den løse malingen kan festes, dette for å unngå å klebe fast smusset til malingslaget.

Den svært støvete overflaten tørrenses først med pensel, og støvet samles opp med en støvsuger, og deretter går overflaten grundigere over med tørrensesvamper. Det blir kun benyttet tørrensing på den grå og røde limbaserte overmalingen som tåler lite fukt. Områder med gull- og sølvfolie kan renses ytterligere med våtrensemidler. Sølvfolien er tynn og må renses lett. Noe av den mørknede fernissen på forgyllingen i den ytre sirkelen kan løses, men mye lar seg ikke fjerne.

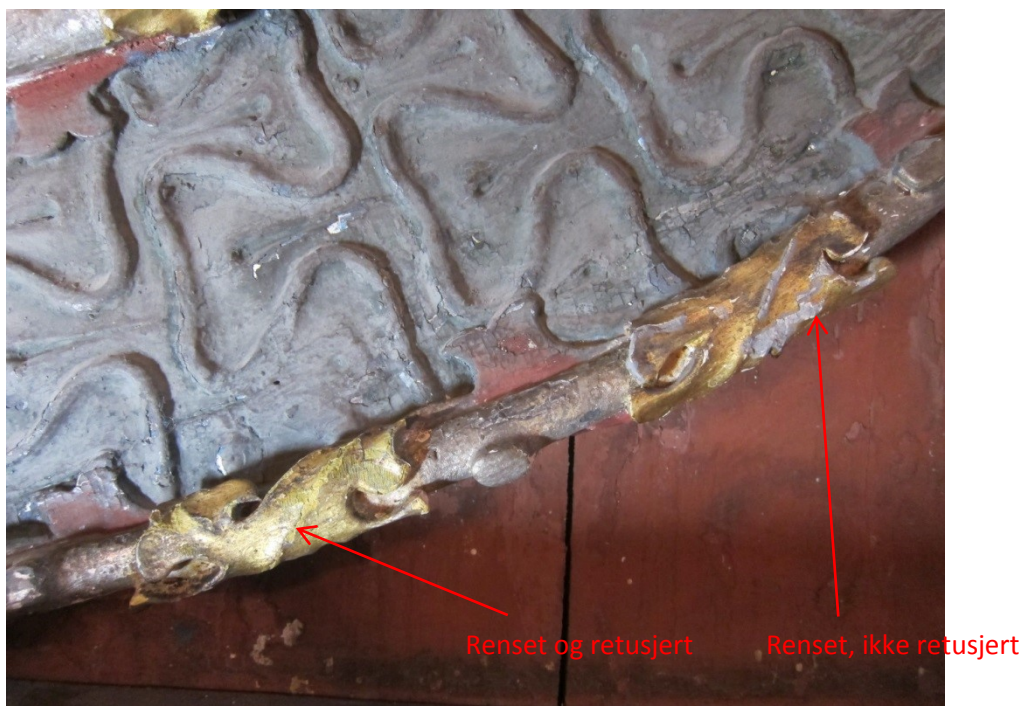
Gamle retusjer på sølv og gull som ligger ut over skadeområdet renses av.

Fastlegging av løs maling

Oppskallinger i malingslaget festes lokalt med klebemiddel. Den løse malingen festes til underlaget med å påføre varme og trykk.

Retusjering

Skader retusjeres i lokalfargen. Skjolder og utfall i limfargelaget retusjeres med pastellblyanter. Mørke flekker i forgyllingen som ikke lar seg renses bort dempes ned med retusjer med gouache tubefarger (fig. 20).

Figur 20. Rensing og retusjering på rammens ytre kant

Norsk institutt for kulturminneforskning er et uavhengig forsknings- og kompetansemiljø med kunnskap om norske og internasjonale kulturminner.

Instituttet driver forskning og oppdragsvirksomhet for offentlig forvaltning og private aktører på felter som by- og landskapsplanlegging, arkeologi, konservering og bygningsvern.

Våre ansatte er konservatorer, arkeologer, arkitekter, ingeniører, geografer, etnologer, samfunnsvitere, kunsthistorikere, forskere og rådgivere med spesiell kompetanse på kulturarv og kulturminner.

www.niku.no

NIKU Oppdragsrapport 03/2017

NIKU hovedkontor
Storgata 2
Postboks 736 Sentrum
0105 OSLO
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tønsberg
Farmannsveien 30
3111 TØNSBERG
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Bergen
Dreggsallmenningen 3
Postboks 4112 Sandviken
5835 BERGEN
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Trondheim
Kjøpmannsgata 1b
7013 TRONDHEIM
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tromsø
Framsenteret
Hjalmar Johansens gt. 14
9296 TROMSØ
Telefon: 77 75 04 00